

לכבוד משפחת בעלז

מתן על הפרק

התכנית השש-שנתית המקוונת
ללימוד שבועי של נביאים וכתובים

פרק א', א-יא

ספר קהלת פותח במעין 'מבוא' [ב-יא] המציג את תמונת העולם על פי קהלת. המבוא לספר שונה בכמה עניינים משאר חלקי הספר. ראשית, אין כאן תיאור אוטוביוגרפי. שנית, בשונה משאר הספר הבוחן את האדם ומעמדו בעולם - כאן בוחן קהלת את עולם הטבע [ב-ז] ומסיק ממנו מסקנות לגבי האדם [ח-יא].

1.

לאחר קביעתו הנחרצת והמסכמת 'הכל הבל', פונה קהלת אל עולם הטבע ומתאר ארבע תופעות טבע: יציבות הארץ, וסיבוב השמש, הרוח, והמים. שימו לב להתפתחות הציפייה בכל שלב ולאכזבה החוזרת בסופו. התייחסו גם לאמצעים הספרותיים בקטע: חזרה על מילים ושורשים וסגנון 'רוטיני' מעגלי. מהי מטרתו של קהלת בסקירה זו וכיצד היא נקשרת להצהרה שבפתיחת הספר [ב-ג]?

2.

השוו את תיאור זריחת ושקיעת השמש בדברי קהלת [ה] לתיאור המקביל בתהלים י"ט, ה-ז. מהו אופיה של תמונת העולם הכללית המצטיירת מדברי קהלת לאור השוואה זו? היעזרו בדברי א' לוז: '...הדורות שחלפו אין להם כל זיכרון וכל רושם בהווה, לפיכך אין שום ערך למאמציו של האדם. המחזוריות הטבעית ממחישה לאדם את השגרה האין סופית וחסרת התכלית של כל המאורעות "תחת השמש". כאשר אנו מצויים בספרת האמונה, הרי עצם ההסתכלות במחזוריות הטבעית, על חוקיה, מעוררת התפעלות והערצה: "השמיים מספרים כבוד אל ומעשי ידיו מגיד הרקיע". גם ההתבוננות האסתטית והמדעית עשויה לעורר התלהבות ודמיון בלבו של האדם. אצל היוונים סימלה החזרה האין-סופית של הטבע משהו מנשמת הנצח. התנועה המעגלית היא הביטוי המושלם ביותר בעולמנו של היש המושלם, הנח בתוך עצמו... ואילו אצל קהלת מסמלת החזרה הנצחית של הטבע את התנכרותו ואת אדישותו המוחלטת למשאלותיו של האדם: "דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת". בני אדם חיים ומתים ואילו הטבע ממשיך במהלכו הנצחי וחסר התוחלת. חזרה זאת איננה מולידה שום התפעלות אסתטית, אלא שעמום ופסימיזם עמוק.'

3.

בחלקו השני של הקטע [ח-יא] עובר קהלת מהסגנון השירי העוסק בעולם הטבע - לפרוזה העוסקת בעולמו של האדם. עיינו בטענה העולה בפסוק י', איזו תפיסת עולם היא מבקשת 'לשבור' לדעתכם? שימו לב כיצד פסוק י' מהווה הוכחה למסקנה החריפה שבאה בפסוק הבא [יא].

פרק א', יב-ב', כד

לאחר ההקדמה אנו עדים לרצף של פסקות התבוננות המנוסחות בגוף ראשון יחיד. הרצף נפתח בפסוק "אני קהלת הייתי מלך על ישראל בירושלים". ובמהלכו מתוארים שלבים שונים הקשורים לחקירותיו, ניסיונותיו, מחשבותיו ומסקנותיו של קהלת במסעו "לדרש ולתור בחכמה את כל אשר נעשה תחת השמים" [א', יב-ב', טז]. למרות ההתפתחות וההתקדמות בניסיונותיו, התהליך מסתיים בכישלון מוחלט, ששיאו בשנאת החיים ובחרדה העמוקה מפני המוות [יז-כ].

4.

'אני קהלת הייתי מלך על ישראל בירושלים' הקטע פותח שוב באזכור מלכותו של קהלת - מדוע לדעתכם נתון ביוגרפי זה מודגש? וכיצד הוא תורם להבנת הפסקה? התייחסו לרמיזות לחייו של שלמה במהלכו [א', טז; ב', ד-ט].

5.

לאחר הפסקה הראשונה [א', יב-טו] המהווה מעין הקדמה למסעו של קהלת ותמצית של מסקנתו העגומה, מפרט קהלת את התנסויותיו השונות. בחנו את שתי הדרכים הראשונות [א', טז-יח; ב', א-ב] ואת הניגוד העמוק ביניהן. כיצד מוביל כישלון הדרך הראשונה לבחינת הדרך השנייה, ומהי סיבת הכישלון של כל דרך?

6.

כישלון שתי הדרכים הללו מביא את קהלת לתאר את התנסויותיו המעשיות [ג-ט]. במה עדיפות התנסויות אלה על הדרך הקודמת, ומהו היתרון הנוסף שיש בהן? בחנו את ההתפתחות שחלה בהתנסויות הללו, וחשבו מה מבקש קהלת להשיג באמצעותן.

7.

בפסקה הבאה [יב-טז] שב קהלת אל החכמה הוא בוחן אותה מחדש, ומגיע למסקנה מחודשת. מהו היתרון שמוצא קהלת בחכמה, ומדוע בכל זאת הוא מתייאש ממנה? שימו לב שכאן מגדיר קהלת לראשונה את שורש הבעיה.

perek.matan@gmail.com

הרחבות ומענה לשאלות "מתן על הפרק"

התכנית השש-שנתית המקוונת ללימוד שבועי של נביאים וכתובים

© כל הזכויות שמורות. מתן על הפרק. מתן ירושלים | טל': 02-5944555

8.

כישלוננו של קהלת מוביל אותו לתפנית דרמטית: מתיאורים של חקר והתנסות מבוקרים אנו עוברים להתפרצות רגשית עזה [יז-כן].

א | מהי התובנה והחוויה המביאה את קהלת לשנאה ולבסוף לייאוש עמוק, ומדוע היא כה מטלטלת אותו?
ב | הפרק חותם בפסקת המלצה [כה-כן] "אין טוב באדם שיאכל ושתה והראה את נפשו טוב בעמלו גם זה ראיתי אני כי מיד האלהים היא", שבהמשכה מובאים שני נימוקים לחיזוקה: מה ההבדל בין שני הנימוקים, וכיצד הם נובעים מהשנאה והייאוש שהתפרצו קודם לכן?

הרחבה - מעמדו של ספר קהלת בתנ"ך

ספר קהלת הוא ספר חריג ביותר בתוך ספרי המקרא. הבעייתיות בספר הביאה להתלבטות באשר להכללתו בכתבי הקודש. כך אנו קוראים במשנה מסכת עדויות פרק ה רבי ישמעאל אומר שלשה דברים מקולי בית שמאי ומחומרי בית הלל, קהלת אינו מטמא את הידים כדברי בית שמאי ובית הלל אומרים מטמא את הידים.

במקורות אחרים אנו מוצאים התייחסויות מפורטות יותר לבעייתיות בספר. כך נאמר בגמרא [שבת ל ע"ב]: אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב: בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שדבריו סותרין זה את זה, ומפני מה לא גנזוהו - מפני שתחילתו דברי תורה וסופו דברי תורה, תחילתו דברי תורה - דכתיב 'מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש', ואמרי דבי רבי ינאי: תחת השמש הוא דאין לו, קודם שמש - יש לו. סופו דברי תורה - דכתיב 'סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם'. מאי כי זה כל האדם? אמר רבי אלעזר כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל זה. רבי אבא בר כהנא אמר: שקול זה כנגד כל העולם כולו. שמעון בן עזאי אומה, ואמרי לה שמעון בן זומא אומר: לא נברא כל העולם כולו אלא לצוות לזה.

למרות הסתירות הפנימיות שבספר, החליטו חכמים לא לגנוז בזכות המסגרת שלו, המקרינה על תכנו ומעניקה לו הקשר משמעותי. בהמשך הגמרא מתייחסת לסתירות בספר:

ומאי דבריו סותרין זה את זה? - כתיב 'טוב כעס משחוק' וכתיב 'לשחוק אמרתי מהולל'. כתיב 'ושבחתי אני את השמחה' וכתיב 'ולשמחה מה זה עשה'. לא קשיא, טוב כעס משחוק - טוב כעס שכועס הקדוש ברוך הוא על הצדיקים בעולם הזה, משחוק שמשחוק הקדוש ברוך הוא על הרשעים בעולם הזה. ולשחוק אמרתי מהולל - זה שחוק שמשחוק הקדוש ברוך הוא עם הצדיקים בעולם הבא. ושבחתי אני את השמחה - שמחה של מצוה, ולשמחה מה זה עשה - זו שמחה שאינה של מצוה.

בעיית הסתירות היא בעיית יסוד בספר קהלת, ואחת הדרכים להתמודדות עימן היא באמצעות העמדת כל פסוק בהקשר אחר.

לעומת דברי הגמרא המדגישים את הסתירות הפנימיות בספר, לעומת המסגרת שלו, המדרש מתמקד בבעייתיות הדתית אמונית במסרים העולים מתוכו [ויקרא רבה כח]:

מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמל תחת השמש (קהלת א, ג). א"ר בנימן בר לוי בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת שמצאו בו

perek.matan@gmail.com

הרחבות ומענה לשאלות "מתן על הפרק"

התכנית השש-שנתית המקוונת ללימוד שבועי של נביאים וכתובים

© כל הזכויות שמורות. מתן על הפרק. מתן ירושלים | טל': 02-5944555

3

מתן ומתן

מכון תורני לנשים ע"ש שרה בת יצחק יעקב רעננערט
The Sadie Rennet Women's Institute for Torah Studies

דברים שנוטין לצד מינות. אמרו הא כל חכמתו של שלמה שבא לומר מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש, יכול אפילו בעמילו של תורה, חזרו ואמרו לא אמר בכל עמל אלא בכל עמלו, בעמלו אינו מועיל אבל מועיל הוא בעמילה של תורה. א"ר שמואל בר רב יצחק בקשו חכמי' לגנוז ספר קהלת שמצאו בו דברים שנוטין לצד מינות. אמרו הא כל חכמתו של שלמה שבא לומר שמח בחור בילדותך ויטיבך לבך בימי בחורותיך והלך בדרכי לבך ובמראה עינך (קהלת יא, ט), משה אמר ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם (במדבר טו, לט), והוא אמר והלך בדרכי לבך ובמראה עיניך, לא דין ולא דיין, הותרה הרצועה, כיון שאמר ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט (קהלת שם י"א, ט'), אמרו יפה אמר שלמה.

גם כאן מלמד המדרש שכדי להבין את דברי קהלת במלואם ולעומקם אין להסתפק בקריאה חלקית ומקומית אלא יש לראות את ההקשר ואת התמונה המלאה.

ביאורי מילים:

פרק א'

[ב] **הַבֵּל הַבָּלִים אָמַר קֵהֶלֶת הַבֵּל הַבָּלִים הַכֵּל הַבֵּל:** ההוראה המקורית של המלה הבל היא: אד, נשיפה. והיא מקבילה למילה שווא, רוח. כלומר הכל הוא לשווא. והוא חולף כמו הרוח כמו הנשיפה.

[ה] **זָרַח הַשֶּׁמֶשׁ וְכָא הַשֶּׁמֶשׁ וְאֵל מְקוֹמוֹ שׁוֹאֵף זֹרַח הוּא שֵׁם:** מסעה של השמש אינו אלא מסע מעגלי שחוזר תמיד לתחילת הדרך.

פרק ב'

[א] **אָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי לֶכֶה נָא אֲנִסְכָּה בְּשִׂמְחָה וְרָאָה בְּטוֹב וְהִנֵּה גַם הוּא הַבֵּל:** קהלת מדבר אל ליבו ומבקש לנסות את השמחה.

[ב] **לְשִׁחוֹק אָמַרְתִּי מִהוֹלֵל וּלְשִׂמְחָה מֵהַ עֵשָׂה:** הגילוי שהוללות היא סכלות, קלות דעת.

[ח] **כְּנִסְתִּי לִי גַם כֶּסֶף וְזָהָב וּסְגִלַת מְלָכִים וְהַמְדִינֹת עָשִׂיתִי לִי שָׂרִים וְשָׂרוֹת וְתַעֲנוּגַת בְּנֵי הָאָדָם שְׂדָה וְשָׂדוֹת:** שדה היא מילה יחידאית במקרא אבל כיוון שהיא נזכרת כחלק מרשימת התענוגות שקהלת ניסה היו ששיערו שהכוונה היא לפילגשים.